

Мовні стратегії концептуалізації культурної пам'яті в українсько- та угорськомовній фольклорній спадщині Закарпаття

Андрея ПЕВСЕ*

Закарпатський угорський університет імені Ференца Ракоці II, Кафедра філології, площа Кошута, 6, 90200 Берегове, Україна

Ніредьгазький університет, Кафедра української мови та культури, Шоштої ут 31/6, 4400 Ніредьгаза, Угорщина

Received: 2 January 2026 • Accepted: 11 February 2026

Published Online: 27 March 2026

© The Author, 2026



АНОТАЦІЯ

У статті досліджено мовні стратегії концептуалізації культурної пам'яті в українсько- та угорськомовній фольклорній спадщині Закарпаття як багатомовного і багатокультурного прикордонного регіону. Фольклор розглядається як особлива форма колективної пам'яті, у якій через мовні та поетичні засоби закріплюється історичний досвід, система цінностей і уявлення про спільну ідентичність. Метою статті є з'ясування того, яким чином у фольклорних текстах двох традицій за допомогою лексичних, стилістичних і наративних засобів формується та передається пам'ять про спільне минуле українців і угорців Закарпаття.

Матеріалом дослідження слугують народні балади, пісні, легенди та прозові оповіді, зафіксовані в українських і угорських фольклорних збірниках, а також у двомовних перекладах. У роботі застосовано зіставний, дискурсивно-аналітичний та етнолінгвістичний підходи, що дозволяє простежити взаємодію мовних кодів і реконструювати механізми актуалізації культурної пам'яті. Аналіз зосереджено на таких мовних стратегіях, як використання діалектної лексики, міжмовних запозичень, символічних образів, топонімії та повторюваних наративних моделей.

У результаті доведено, що фольклор Закарпаття функціонує як транскультурний простір, у якому мова виступає ключовим інструментом збереження колективної пам'яті. Мовна багатшаровість і гібридність фольклорних текстів відображають багатовіковий досвід міжетнічного співжиття та сприяють формуванню регіональної ідентичності. У висновках наголошено, що фольклорні наративи не лише репрезентують минуле, а й забезпечують міжкультурний діалог у сучасному соціокультурному контексті.

* Corresponding author. E-mail: posze.andi78@gmail.com

КЛЮЧОВІ СЛОВА

фольклор Закарпаття, культурна пам'ять, мовні стратегії, українсько-угорське порубіжжя, колективна ідентичність

Закарпаття є унікальним простором, де перехрещуються мови, культури та історична пам'ять. Саме тут фольклор виконує не лише естетичну, а й ідентифікаційну функцію: через пісні, легенди, прислів'я та обрядові тексти передається колективна пам'ять і духовна спадщина місцевих громад.

Фольклор як форма колективної творчості є невід'ємною складовою культурної спадщини кожного народу. Він відображає світогляд, історичний досвід, морально-етичні уявлення, соціальні норми та емоційні реакції спільноти, яка його створює. Через усні оповіді, пісні, приказки, обряди та інші жанри фольклору суспільство не лише розповідає про себе, а й осмислює події свого минулого, передаючи знання та цінності наступним поколінням. Фольклор виконує функцію культурної пам'яті, закріплюючи в мовних формах колективні уявлення про добро і зло, війну і мир, втрати і надії, ідентичність і відчуження.

У соціокультурному просторі багатокультурного і багатомовного Закарпаття фольклор набуває особливого значення як простір перехрестя культур, традицій і мов. Саме через фольклорні тексти формувалося й зберігалося уявлення про локальну ідентичність, що одночасно була частиною ширшого слов'янського культурного простору. Аналізуючи мовні стратегії, притаманні фольклору Закарпаття, можна простежити, як через художні образи, символіку та наративні моделі осмислюється спільний досвід, зокрема й пов'язаний із історичними випробуваннями. З огляду на це важливим стає порівняльний аналіз з іншими слов'янськими традиціями, що дозволяє виявити як унікальні, так і спільні мовні механізми репрезентації культурної пам'яті. Особлива увага приділяється мовним засобам — метафорам, наративним моделям, стилістичним прийомам — через які артикулюється колективна ідентичність і зберігається зв'язок поколінь.

У розумінні сучасних дослідників фольклору, усна народна творчість пограничних територій, зокрема Закарпаття, є не лише архівом традицій, а й механізмом вироблення колективної ідентичності. Через мовні стратегії — вибір діалектної форми, ритмічну організацію тексту, інтонаційні моделі — спільнота переосмислює свій досвід і конструює уявлення про «ми-простір». Це особливо помітно у фольклорному матеріалі, що передає досвід спільного проживання українців, угорців та інших етнічних спільнот упродовж століть.

Як зазначає Лариса Вахніна, у глобалізованому європейському просторі фольклор виступає важливим чинником збереження культурної традиції та актуалізації колективної пам'яті спільноти (Вахніна 2024). Це положення цілком співзвучне з фольклорною ситуацією Закарпаття, де народна творчість виконує не лише естетичну, а й ідентифікаційну функцію.

Джерельна база дослідження – фольклорні тексти Закарпаття українською та угорською мовами (народні балади, легенди, пісні, прозові оповіді), у яких віддзеркалюється досвід міжкультурного співжиття регіону. Аналіз зосереджено на мовних стратегіях концептуалізації культурної пам'яті: лексичних запозиченнях, діалектних рисах, образах історичних постатей, топонімії, наративних моделях, що структурують уявлення спільноти

про минуле. Метою публікації є з'ясувати, яким чином у двох фольклорних традиціях пограниччя за допомогою цих мовних засобів вибудовується й передається колективна пам'ять про спільну історію.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що фольклор українсько-угорського порубіжжя розглядається не лише як джерело етнографічних і текстологічних даних (Л. Мушкетик, І. Хланта та ін.), а як система мовних стратегій концептуалізації культурної пам'яті; пропонується типологія таких стратегій і показуються їхні паралелі в українській та угорській традиціях.

У статті використано корпус фольклорних текстів, до якого входять: записи І. Хланти (*Казки Закарпаття...*), збірки Ю. Турияниці, П. Лінтура, матеріали з монографії Л. Мушкетик *Фольклор українсько-угорського порубіжжя*, переклади Л. Варі Фабіана, Ж. Раб тощо. Для аналізу застосовано зіставний, дискурсивно-аналітичний та етнолінгвістичний підходи, що дозволяє поєднати опис мовних явищ із реконструкцією культурної пам'яті спільноти.

УКРАЇНСЬКА ФОЛЬКЛОРНА СПАДЩИНА ЗАКАРПАТТЯ

Серед українських дослідників, які присвятили свою працю вивченню закарпатського фольклору, варто згадати Лесю Мушкетик, Івана Хланта, Юрія Турияницю, Петра Лінтура. Їхні збірники не лише документували усну народну творчість, а й відображали мовні особливості — діалектні риси, міжмовні запозичення, коди перемикування між українською, русинською та угорською.

Іван Хланта — один із найпоспідовніших збирачів та дослідників закарпатської народної прози. У його збірнику *Казки Закарпаття в записах Івана Хланти* представлені кращі зразки українських народних казок регіону — усіх жанрових різновидів, записані від сучасних талановитих оповідачів Закарпаття. Це видання є одним із найповніших репрезентативних корпусів народної прози краю та відзначається увагою до локальних мовних особливостей.

Іван Хланта послідовно фіксував тексти, у яких окреслюються мовні ізоглоси Закарпаття та архаїчні елементи місцевих говірок. Його записи казок та пісень свідчать про те, що саме фольклор став тим середовищем, у якому природно збереглися давні лексичні форми, рідкісні діалектизми, архаїчні синтаксичні конструкції. У багатьох текстах зафіксовано й окремі угорські мовні елементи, що органічно інтегровані в українське мовно-естетичне поле. Саме тому корпус, укладений Хлантою, є не лише фольклорно-етнографічним, а й мовознавчим джерелом високої цінності.

Юрій Турияниця — закарпатський фольклорист і укладач музично-ліричних збірок, зокрема антивоєнної збірки *Мирно жийте, люди: миролюбні співанки вояцькі з вершин і низин закарпатських*.

До книжки увійшли своєрідні за словесною й мелодійною структурою вояцькі народні пісні Закарпаття – українські, угорські, чеські, словацькі. Складені за живими слідами подій у XVIII, XIX та в першій половині XX століть, вони сповнені миролюбними закликами до братання людей, до єднання народів і протестами проти кровопролитної війни (Турияниця 2017). Це перше в Україні окреме видання народних вояцьких пісень про мир між людьми.

Важливе місце у вивченні закарпатської фольклорної спадщини посідають праці відомої вченої Лесі Мушкетик, докторки філологічних наук, провідної наукової співробітниці Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, члена-кореспондента Національної академії наук України, яка узагальнила результати українсько-угорських фольклорних контактів у монографії *Фольклор українсько-угорського порубіжжя* (2013).

У цій ґрунтовній праці розглянуто етнофольклорні взаємовпливи в народній культурі Закарпаття як самобутнього історико-культурного регіону. Тут висвітлено регіонально-локальну специфіку фольклору краю в межах окремих жанрових груп — народної пісенності, народної прози, — проаналізовано угорські запозичення в уснопоетичній творчості українців-русинів, виокремлено їхні типи і форми, з'ясовано модифікації в мові-приймачі. Окремий розділ присвячено образам відомих діячів угорської історії — королю Матяшу Корвіну, князю Ференцу Ракоці II, Лайошу Кошуту в українському фольклорі. У праці також простежено історію фольклористики краю — від найдавніших часів до сучасності, зокрема збирання, систематизацію та публікацію, дослідження усної словесності (Мушкетик 2013).

Згадані дослідники розглядали фольклор не лише як художнє явище, а як носія культурної пам'яті — спосіб зберегти історію, побут, мову. Укладені ними збірники слугували не лише джерелом фольклорних текстів, а й матеріалом для осмислення мовної динаміки регіону, зокрема взаємодії діалектних форм, іншомовних елементів і кодового перемикування між українською та угорською.

УГОРСЬКА ФОЛЬКЛОРНА СПАДЩИНА ЗАКАРПАТТЯ

У вивчення угорськомовної усної народної творчості Закарпаття важливий внесок зробили Ковтюк Ержейбет (Kótyuk Erzsébet), Варі Фабіян Ласло (Vári Fábián László) та Керестьєн Балаж (Keresztyén Balázs). Вони зосереджували увагу на фольклорно-музичних та порівняльно-фольклористичних аспектах — передусім на спільних ритміко-мелодійних і тематичних моделях у пісенній традиції угорців і слов'ян.

У книзі Ержейбет Ковтюк *Якщо Бог дає лихо, то дає й силу... Народні лікувальні традиції й вірування в угорських селах Унг-краю* (*Ha ad az Isten bajt, ad ahhoz erőt is... Népi orvosló hagyományok és hiedelmek az Ung-vidéki magyar falvakban*) досліджені вірування та цілювальні практики в угорських селах Закарпаття.

Збірка укладена на основі багаторічної фольклорно-етнографічної роботи в угорських селах Унгської низовини (Ungi-sík) на Закарпатті. У передмові зазначено, що тексти опрацьовують частину матеріалів, зібраних протягом десятиліть, і що мета публікації — повернути зафіксовану духовну спадщину ширшій аудиторії та самим громадам.

Центральна тема — народна медицина та пов'язані з нею вірування, включно з лікуванням «уроку/наврочення», магічними формулами повсякдення, традиційними методами обробки ран, роллю освячених предметів у практиках цілення тощо.

Зміст книжки виходить за межі «чистої» етномедицини: окремі блоки присвячено жіночим життєвим історіям (*“asszonyorsok”*), постатям народних цілителів (*“gyógyítók”*), а також темам травматичної пам'яті «важких часів» (зокрема розділ про бої 1944 року та розділ про «мученицьких священників») (Кóтyуk 2020).

У сучасному перекладознавчому та фольклористичному дискурсі особливе місце посідають переклади русинських та українських народних балад угорською мовою, здійснені Ласло Варі Фабіаном.

Ласло Варі Фабіан — відомий закарпатський угорський поет, перекладач, фольклорист, займається пошуком закарпатських угорських пісень та народних балад. Його збірка *Зозуля-сестра* (*A kakukknővér. 76 ruszin és ukrán népballada*) є не просто перекладом, а цілісним культурним проектом, у якому народнопоетичні тексти осмислено як носії спільної пам'яті карпатських народів. Автор, спираючись на праці Петра Лінтура та традиції системного осмислення народної поетики, виокремлює основні тематичні блоки: любов і шлюб, чарівництво й прокляття, родинні трагедії, воєнні події та опришківські сюжети.

Назва книги символічна: образ «зозулі» у баладній традиції є метафорою жіночої долі, розлуки й туги — мотив, спільний для українського та угорського фольклору. На прикладі балади про трагічну жіночу долю, поданої в українському варіанті (запис П. Лінтура) та в угорському перекладі Л. Варі Фабіана, простежуємо, як через лексику, повтори, ритмічні формули артикулюється пам'ять про спільний досвід насильства й втрати. Угорський текст зберігає ключові символи (зозуля як образ розлуки, «червоне вино» як знак межової ситуації), водночас переозначаючи їх у межах власної поетичної традиції (VÁRI FÁBIÁN 2006).

Більшість зафіксованих автором балад постають у формі коломийки — жанру, характерного для карпатського ареалу, де поєднуються епічність оповіді й музична ритміка. У багатьох сюжетах можна простежити спільні риси з угорським баладним епосом: мотиви помсти, зради, магічного перетворення чи самопожертви. Такі паралелі свідчать про спільні духовні джерела регіонального фольклору, який розвивався в умовах тривалого культурного контакту народів Карпат.

Як зазначав Вілмош Фойт, балади, що виникли на основі «народного досвіду спільного буття», поєднують архетипні сюжети з конкретно історичною пам'яттю спільноти (VOIGT 1975: 242). Саме такий підхід розвиває Варі Фабіан у своїй інтерпретації, коли розглядає переклад не як формальне відтворення тексту, а як акт герменевтичного осмислення. Через художню мову перекладу відновлюється цілісність народної уяви, а переклад стає засобом культурного порозуміння між угорцями, русинами й українцями (VÁRI FÁBIÁN 2007, 2012).

Фольклорне життя Закарпаття розвивалося в умовах постійного культурного діалогу між народами Карпатського регіону. Саме тривале співіснування українців, русинів та угорців сприяло формуванню спільного художнього простору, у якому відбувався взаємний обмін сюжетами, мотивами й поетичними формами. Як засвідчують дослідження Ласло Варі Фабіана, народна балада стала одним із найвиразніших жанрів цього міжетнічного контакту. У ній відбилися не лише спільні соціально-побутові теми — любов, родинні конфлікти, боротьба за гідність і свободу, — а й архаїчні уявлення про добро і зло, честь, вірність, жертвовність (VÁRI FÁBIÁN 2007).

Порівняльний аналіз українських, русинських і угорських балад засвідчує існування спільного сюжетного фонду, що формувався протягом кількох століть активних культурних взаємин. Деякі мотиви — наприклад, історії про зраду й покару, про материнське прокляття, про трагічну любов — трапляються в усіх трьох традиціях, хоч і мають власне мовне та поетичне забарвлення. Ці перегуки свідчать не про механічне запозичення, а

про глибоку духовну спорідненість і взаємопроникнення культур у межах Карпатського регіону.

Балаж Керестьєн є упорядником збірки *Квіти Ракоці (Rákóczi virágai)* (1992), у якій зібрано й упорядковано легенди та перекази про історичне минуле Закарпаття, зокрема про Ференца Ракоці II та інші постаті угорської історії, що відображені в народній пам'яті краю.

Маємо нагадати й про фольклорну творчість Жужі Раб, котра зробила значний внесок у переклад українських народних пісень і дум угорською мовою.

Антологія *Голуб, що злітає на скелю (Sziklaszálon szép galamb)* (1982), упорядкована й частково перекладена Раб Жужею, є одним із найповніших видань фольклорної спадщини народів колишнього СРСР угорською мовою. Видання охоплює понад 700 сторінок текстів — від епічних дум і історичних пісень до ліричних творів та прислів'їв.

Окремий розділ антології присвячено українському фольклору — *Українські народні пісні та думи (Ukrainai népdalok és dumák)* — де подано переклади таких жанрів, як думи, історичні пісні, ліричні пісні. Переклади позначаються високою поетичною культурою та точністю передачі символіки, ритму й образності українського оригіналу (Рав 1982: 215–237). Упорядниця, зберігаючи ритмомелодику народної мови, зуміла передати дух української традиції в угорському перекладі, що робить цю антологію вагомим внеском у міжслов'янський і українсько-угорський культурний діалог.

Праці, збірки згаданих фольклористів показують, що угорський і слов'янський елементи тісно переплелися: в одних і тих самих сюжетах звучать і народна мудрість, й історична пам'ять.

Це взаємопереплетення культурних смислів виразно проявляється на рівні тематико-мотивної організації фольклорних текстів.

ТЕМИ ТА МОТИВИ ФОЛЬКЛОРУ

Українсько-угорські фольклорні сюжети мають кілька спільних тем:

- боротьба за волю;
- повага до праці, землі, сімейних традицій;
- захоплення красою Карпатського краю;
- міфічні образи гір, вод, лісів.

Реалізація цих тем у фольклорних текстах тісно пов'язана з просторовою образністю. Просторові маркери в баладному фольклорі виконують функцію носіїв культурної пам'яті. Як підкреслює Чекене Йонаш Ержебет, у русинсько-українських баладах часто зустрічаємо топоніми Дунаю, Карпат, Дніпра, що створюють специфічний семіотичний простір, у якому локальна ідентичність співвідноситься з пан'європейським горизонтом (Cs. Jónás 2019: 251).

Цей семіотичний простір конкретизується також у постатях історичних персонажів, що набувають символічного значення у фольклорі.

У народних баладах і легендах про Ракоці II українці зображають угорського князя як мудрого і справедливого борця за свободу. Це свідчить про глибоке співпереживання

обом народам і відображає взаємоповагу у фольклорі. Подібна інтерпретація історичної постаті вписується в ширший типологічний контекст фольклорної традиції регіону.

Компаративний аналіз засвідчує наявність спільного сюжетного фонду для українських, русинських та угорських балад: сімейні трагедії, мотиви примусового шлюбу, втечі, магичної трансформації, смерть коханого, опришківсько-бетярський епос. Як показує Чекене Йонаш Ержебет, угорський читач упізнає в цих текстах власний фольклорний досвід — передусім ідеалізований образ бетяра як «вільної людини» й водночас соціального месника. Саме такі образи стають «маркерами спільного», через які формується транскультурний код регіону (Cs. JÓNÁS 2019).

Ці сюжетні збіги закріплюються й на рівні мотивної структури фольклорних текстів.

У текстах, зібраних дослідниками, культурна пам'ять артикулюється через повторювані мотиви: боротьбу за волю, взаємну підтримку в часи лихоліть, зв'язок із землею та природою, а також через образи Тиси, Латориці, Дерценського горба, що постають як маркери «свого простору». Ці мотиви характерні як для українського, так і для угорського фольклору, що створює спільний символічний горизонт для обох традицій.

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ

Фольклор Закарпаття відзначається мовною багатшаровістю, що виникла внаслідок тривалого сусідства українців, угорців, словаків і румунів. У народних піснях, прислів'ях та легендах природно поєднуються українські діалектні елементи з угорськими лексичними запозиченнями, які часто сприймаються як власні, рідні для місцевого мовця.

У сучасних дослідженнях фольклору прикордонних територій його розглядають як транскультурний феномен, у межах якого наративи, мотиви, ритміко-мелодичні формули та символічні структури «перекочують» між етнокультурами, адаптуючись до локального мовного середовища. Такий підхід відповідає характеристиці помежів'я як «зони взаємодії кодів» та «поля інтенсивних запозичень», описаних у сучасних теоретичних моделях. Як зазначає Л. Вахніна, фольклор у прикордонних регіонах функціонує як «рухома семіотична система», що забезпечує циркуляцію смислів між культурами (Вахніна 2021).

За спостереженням Івана Хланти, мова закарпатського фольклору не є суто українською чи угорською; вона відображає історію взаємного проживання народів, побутову та духовну єдність регіону. Таке природне поєднання мовних елементів, діалектної лексики та запозичень не зменшує художньої вартості текстів, а навпаки надає їм автентичності та локального колориту.

Дослідники (зокрема Дмитро Туряниця та Петро Лінтур) відзначали, що в піснях і казках часто трапляються угорські слова, адаптовані до української граматики. Наприклад:

- *чарда* (угор. *“csárda”* — *корчма*);
- *гайдук* (угор. *“hajdú”* — *воjak, опришок*);
- *вереш вино* (угор. *“veres bor”* — *червоне вино*);
- *мадяр* (угорець, уживається як етнонім, але й як узагальнене позначення чужинця).

Ці слова трапляються в записах народних пісень, здійснених у 1950–1980-х роках експедиціями Закарпатського краєзнавчого музею та Хланти–Туряниці. Ось, наприклад, уривок із коломийки: *«Гей, у чарді н'ють гайдуки, Вереш вино, білі руки...»*

Спираючись на спостереження Л. Мушкетик про гетерохронність угорсько-української мовної інтерференції та продуктивність лексичних гунгаризмів у закарпатському фольклорі, виокремимо такі групи одиниць, що працюють як маркери колективної пам'яті:

- номінації побутових реалій (“*csárda*” → *чарда*, “*veres bor*” → *вереш вино*) – закріплюють простір щоденного життя;
- номінації соціальних типів (“*hajdú*” → *гайдук*, “*betyár*” → *бетяр*) – фіксують історичний досвід конфліктів та спротиву;
- топонімічні назви угорського походження – як елементи локального «ландшафту пам'яті» (Мушкетик 2013).

У текстах пісень та прозових наративів ці одиниці не лише позначають предмети та осіб, а й активують у пам'яті реальні історичні сюжети, пов'язані з війнами, переселеннями, співжиттям українців і угорців на спільній території.

Цікавим є те, що в угорських та українських переказах постать Ференца Ракоці II постає майже тотожно: як символ боротьби проти поневолення, як справедливий правитель і захисник народу. Це свідчить про синтез історичної пам'яті в межах регіону, де фольклор виступає засобом формування міжетнічної солідарності.

Як показує Л. Мушкетик, в українському фольклорі Закарпаття образ Матяша Корвіна зазнає процесів «націоналізації» та «демократизації»: він репрезентований як близький народові володар, оборонець скривджених, суддя-справедливець. Аналогічно образ Ференца Ракоці II набуває ідеалізованих рис, співвіднесених із прагненням до національного й соціального визволення. Авторка наголошує, що фольклорна репрезентація історичних постатей формується завдяки комплексу мовних, стилістичних і наративних засобів (Мушкетик 2013).

Для українських та угорських текстів Закарпаття показовими є:

- топонімічні перекази, де конкретні географічні об'єкти (гори, урочища, руїни замків) згадуються у зв'язку з іменем Ракоці чи Матяша;
- лексика героїзації (мудрий, справедливий, оборонець краю, «наш пан»);
- наративні формули, що підкреслюють близькість героя до простого люду.

У такий спосіб фольклор фіксує не лише факт історичної присутності цих діячів у регіоні, а й колективну оцінку їхньої ролі, включаючи їх до «пантеону» спільної пам'яті.

У легендах про Ференца Ракоці або Матяша Корвіна (за записами Балажа Керестьєна у збірці *Rákóczi virágai*) також спостерігаємо вкраплення слов'янських форм, пристосованих до угорського синтаксису, що є свідченням двостороннього мовного впливу. У легенді ужито вислів *Hej, szegény ruszin legények, ki megérti a szívetek bánatát!* (Гей, бідні русинські хлопці, хто зрозуміє вашу серцеву тугу!). Тут слово *ruszin* уживається не як етнонім чужого, а як частина місцевої, своєї культури.

Аналізуючи баладний пласт українсько-угорського пограниччя, варто враховувати його жанрову мобільність. Як зазначає Йонаш Ержебет у рецензії на книжку Л. Варі Фабіана *A kakukknővér* (2019), карпатська балада існує передусім у формі коломийкового вірша з характерною ритмікою та повторюваними мотивами (любов, родинний конфлікт, магічні трансформації, війна, смерть). Саме ця стійка структура забезпечує можливість міжмовного переходу й збереження культурної пам'яті — мотиви «переміщуються» між

українськими, русинськими та угорськими текстами, залишаючи впізнавані сліди (Cs. JÓNÁS 2019: 253).

Такі приклади свідчать про двосторонній мовний вплив: угорські легенди зберігають слов'янські слова, а українські — засвоюють угорські. Цей взаємний обмін створює своєрідний карпатський білінгвальний фольклор, у якому мова не лише засіб оповіді, а й маркер спільної культурної пам'яті.

У записаних І. Хлантаю та Ю. Турияницею текстах простежується характерний для Закарпаття тип міжмовної взаємодії: запозичення з угорської мови не сприймаються як «чужі», а виконують функцію локальних ідентифікаційних маркерів. Такі слова, як *чарда*, *гайдук*, *вереш вино*, *мадяр*, не лише позначають конкретні реалії, а й маркують спільний історичний досвід українців та угорців, зафіксований у народних текстах.

Федір Потушняк називав таку мовну взаємодію «мовною пам'яттю народу», бо вона зберігає у собі спільну історію, побут і щоденне спілкування українців та угорців. Таким чином, фольклор Закарпаття — це не лише художня творчість, а й живий словник культурного співжиття двох народів.

МОВНІ СТРАТЕГІЇ ОСМИСЛЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ПАМ'ЯТІ

Особливої уваги заслуговують спроби двомовної інтерпретації фольклору, що набули поширення у XX–XXI століттях. У перекладах фольклорних текстів із української на угорську (та навпаки) простежуються різні мовні стратегії осмислення культурної пам'яті.

Під час запису, перекладу чи наукового опрацювання двомовного фольклору Закарпаття дослідники стикаються з проблемою: як передати живу мову народу так, щоб зберегти її автентичність і зробити зрозумілою для ширшої аудиторії.

Можемо виокремити три взаємопов'язані стратегії, які допомагають осмислити культурну пам'ять через слово:

1. Збереження автентичності. Записувачі прагнуть максимально точно відтворити вимову, лексику та ритміку місцевих говорів. Іван Хланта у своїх збірках не виправляв діалектні форми (*ходив єм, любив єм, файна дівка*), бо вважав їх носіями етнічної пам'яті. Подібну позицію поділяв і угорський етнограф Аттила Паладі-Ковач, який наголошував на тісному зв'язку усного мовлення з ритмами життя громади та історичною пам'яттю народу (PALÁDI-KOVÁCS 2015).
2. Культурна адаптація. Під час перекладу фольклорних текстів іншою мовою деякі локальні реалії потребують пояснення або заміни. Наприклад, у перекладах угорських легенд українською слова *“tanya”* (ферма), *“huszár”* (гусар), *“puszta”* (пустеля, степ) іноді передаються через опис (*відлюдна оселя*, *вершинник*, *рівнина без лісу*). Такий прийом дозволяє читачеві іншої культури зрозуміти контекст, не втрачаючи національного колориту.
3. Поетична відповідність (компенсація). Коли дослівний переклад не може передати мелодійність або символіку пісні, перекладач шукає образний відповідник. Так, у записах Юрія Турияниці угорський вислів *Szívem vérzik a hazáért* (*моє серце кровоточить за батьківщину*) передано як *«болить душа за рідну землю»* — із збереженням емоційної глибини, але у властивій українській поетиці формі (Мушкетик 2013).

Такі стратегії допомагають зберегти природну енергію народного слова, його ритм, інтонацію й водночас відкрити ці тексти для іншої мовної та культурної спільноти.

У результаті фольклор стає не лише пам'яткою минулого, а мостом між культурами, де мова виконує роль хранительки спільної історичної пам'яті.

Праці Івана Хланти, Юрія Турияниці, Петра Лінтура, Лесі Мушкетик та Федора Потушняка засвідчують, що дослідники виступають «посередниками пам'яті», оскільки не лише документують тексти, а й відтворюють цілісний культурний контекст їх існування — діалектні риси, мелодику мовлення, соціально-побутові реалії, традиційну символіку. Завдяки їхній роботі локальна фольклорна культура Закарпаття постає як жива система, що віддзеркалює багатозарову мовну й культурну взаємодію.

ПОРІВНЯННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТА УГОРСЬКОЇ ТРАДИЦІЙ

Якщо в українських піснях переважає емоційна, співуча лінія, то в угорських легендах — оповідна, символічна.

Українець через пісню «виливає душу», угорець — «переказує історію». Але обидві традиції мають спільну рису: прагнення зберегти пам'ять через слово.

Таким чином, фольклор Закарпаття постає не просто як сукупність усних текстів, а як медіатор культурної пам'яті, що формує уявлення про «спільний слов'янський простір» у багатомовному контексті регіону. Його аналіз показує, що мовні стратегії — вибір слова, інтонації, ритму — стають засобом осмислення колективного минулого і водночас способом міжкультурного діалогу.

У піснях і легендах зберігається пам'ять про спільні події — війни, весілля, свята, навіть побутові історії. Це — народна пам'ять, у якій українці й угорці впізнають себе як сусідів і співучасників історії.

Як писала Мушкетик, «через фольклор ми бачимо, як народ осмислює спільне минуле мовою серця» (Мушкетик 2013).

ВИСНОВКИ

Фольклор Закарпаття — це жива енциклопедія пам'яті, у якій співіснують мови різних народів, різні ментальності й одна спільна доля.

Через фольклор українці, угорці та інші мешканці краю не лише передають минуле, а й ведуть постійний діалог культур, який триває й сьогодні — у піснях, казках, обрядах, у спільному відчутті слова «домівка».

Фольклор Закарпаття виступає своєрідним «медіатором» між культурами, у якому перетинаються різні мовні та символічні системи. У структурі пісенних і прозових текстів простежується узгодження української образності з угорськими та русинськими мотивами, що відображає історію багатовікового співжиття народів. Такий фольклорний дискурс формує уявлення про регіон як про пограниччя культурної пам'яті, де спільна історія переосмислюється через художню мову.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Вахніна Лариса 2021 Фольклор українсько-польського пограниччя. In: Вахніна Лариса (Відп. ред.): *Фольклорні пограниччя європейських країн у контексті сучасних трансформацій та глобалізаційних викликів: колективна монографія*. ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, ІМФЕ, 7–28.
- Вахніна Лариса 2024 Європейський досвід збереження нематеріальної культурної спадщини. In: Вахніна Лариса (Відп. ред.): *Фольклор у сучасному суспільстві: традиції, трансформації. Колективна монографія*. Київ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 6–18.
- Лінтур Петро 1966 *Народні балади Закарпаття*. Львів, Вид-во Львівського університету.
- Мушкетик Леся 2013 *Фольклор українсько-угорського порубіжжя*. Київ, Укр. письменник.
- Туряниця Юрій 2017 *Мирно живіть, люди: миролюбні співанки вояцькі з вершин і низин закарпатських*. Ужгород, Патент.
- Cs. JÓNÁS Erzsébet 2019 Ruszin és ukrán balladák magyar nyelven. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* 14, 2, 249–255.
- KERESZTYÉN Balázs 1992 *Rákóczi virágai. Kárpátaljai történeti és helyi mondák*. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó.
- KÓTYUK Erzsébet 2020 *Ha ad az Isten bajt, ad ahhoz erőt is... Népi orvosló hagyományok és hiedelmek az Ung-vidéki magyar falvakban*. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó.
- PALÁDI-KOVÁCS Attila 2015 *Népek, térségek, hagyományok*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- RAB Zsuzsa (szerk.) 1982 *Sziklaszálon szép galamb. A Szovjetunió népeinek folklórjából*. Budapest, Kozmosz Könyvek.
- VÁRI FÁBIÁN László 1992 *Vannak ringó bölcsők. Kárpátaljai magyar népballadák*. Ungvár, Intermix Kiadó.
- VÁRI FÁBIÁN László 2006 *A kakukknővér. 76 ruszin és ukrán népballada*. Ungvár, Intermix Kiadó.
- VÁRI FÁBIÁN László 2007 *A magyar és a ruszin (ukrán) népballadák összehasonlító vizsgálata*. [on-line] <https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/01-12-2025>].
- VOIGT Vilmos 1975 A magyar hősepike összehasonlító kutatási problémái. In: ORTUTAY Gyula (főszerk.): *Népi kultúra – népi társadalom. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportjának Évkönyve VIII*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 237–260.

ANDREA PŐSZE

Ferenc Rakóczi II Transcarpathian University, Department of Philology
University of Nyíregyháza, Department of Ukrainian Language and Culture

**Linguistic strategies of conceptualizing cultural memory
in the Ukrainian and Hungarian folklore of Transcarpathia**

This article explores linguistic strategies of cultural memory conceptualization in Ukrainian- and Hungarian-language folklore of Transcarpathia as a historically multilingual and multicultural border region. Folklore is approached as a form of collective creativity through which communities preserve and reinterpret their historical experience, value systems, and shared identity. The aim of the study is to determine how collective memory of a common past is constructed and transmitted in folklore texts of both traditions by means of lexical, stylistic, and narrative devices.

The research material consists of folk ballads, songs, legends, and prose narratives recorded in Ukrainian and Hungarian folklore collections, as well as in bilingual translations. The study employs comparative, discourse-analytical, and ethnolinguistic methods, which make it possible to analyze language interaction and to reconstruct the mechanisms through which cultural memory is articulated in oral tradition. Particular attention is paid to dialectal forms, lexical borrowings, symbolic imagery, toponyms, and recurrent narrative patterns that structure the community's perception of historical events and shared experience.

The analysis demonstrates that Transcarpathian folklore functions as a medium of cultural memory reflecting centuries of intercultural coexistence between Ukrainian and Hungarian communities. Linguistic hybridity and multilayered textual structures are shown to be stable strategies rather than accidental features, contributing to the preservation of historical continuity. The article concludes that folklore of Transcarpathia represents a transcultural communicative space in which language serves as a key instrument for maintaining collective memory, shaping regional identity, and sustaining intercultural dialogue in a multilingual context.

Keywords: Transcarpathian folklore, cultural memory, linguistic strategies, Ukrainian–Hungarian borderland, collective identity

Open Access statement. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited, a link to the CC License is provided, and changes – if any – are indicated. (SID_1)